

Energiabiztonság: Kinek? Miért?

Összefoglaló

A teljes Energy Security For What? For Whom?

c. kiadvány letölthető: <http://href.hu/x/i7o0>

Az energia gyakran szerepel manapság a cikkek címsoraiban. Úgy tűnik, összetűzések sora – politikai, gazdasági, társadalmi, katonai – burjánzik az olaj, a kőszén, a benzin, atomenergia és a biomassza körül. Amíg egyes érdekek az olcsó fosszilis üzemanyagok világméretű áramlásának fenntartásán fáradoznak, egyre nagyobb számú közösség tiltakozik ezek kinyerése és használata ellen. Míg az egyre inkább városiasodó népesség üzemanyag-szegénységben él, és a vidéken élők nagy száma nem fér hozzá az elektromos áramhoz, nagy kereskedelmi vállalatok támogatott energiaellátásban részesülnek.

Miközben az egyre globalizálódó gyártási és szállítási rendszerek egyre több szén-dioxidot okádnak a levegőbe, a környezetvédők arra figyelmeztetnek, hogy a kőszén, kőolaj és benzin jelenlegi tékozló felhasználása történelmi anomália, melynek véget kell vetni amint lehet, és amelyet sem az atomenergia, sem az agroüzemanyagok nem fognak hatékonyan helyettesíteni. A haladó nézetű aktivisták számára mindez felvet egy megkerülhetetlen, mégis megoldatlan kérdést: hogyan lehet a fosszilis üzemanyagokat és az urániumot a földben, az agroüzemanyagokat a termőföldről távol tartani, úgy, hogy az ne okozzon szenvedést milliók számára? Milyen elemzői és politikai eszközök állnak rendelkezésre, hogy az „energia” kapcsán olyan demokratikus irányvonalak fogalmazódjanak meg, melyek ezt a valóságot tükrözik?

Az energiával kapcsolatos jelenkori vitákban három kulcskifejezés bukkan fel rendszeresen: energiabiztonság, a fosszilis energia alternatívái és az energia finanszírozása, melyek szinte megkerülhetetlen kiindulópontnak számítanak. Ennek ellenére mindhárom, bár bizonyos szempontból időnként rávilágít a probléma egy-egy oldalára, félrevezető, sőt megakadályozza egyrészt a probléma leírását, másrészt az elképzelhető megoldások megtalálását. E három elem kritikai vizsgálata szükséges ahhoz, hogy a szegénységről, az éghajlati kérdésekről és az „energiával” kapcsolatos egyéb vitapontokról következetesebb, analitikailag gyümölcsözőbb,

valamint a haladó célokhoz jobban illeszkedő párbeszéd alakulhasson ki.

Első jelentésünk az „energiabiztonságra” mint szónoki fordulatra és szakpolitikai buktatóira koncentrál. Az „energiabiztonság” képlékeny kifejezés, melyet érdekcsoportok széles köre használ számos, gyakran egymásnak ellentmondó cél megnevezésére. Sok egyén számára az energiabiztonság mindössze annyit jelent, hogy a hideg tél közepén legyen megfizethető fűtése, vagy legyen főzési lehetősége - ez a „létfenntartás logikája”. A kormány politikai pártjai számára jelentheti azt, hogy a nemzetgazdaság legfontosabb vállalatainak megbízható szerződésük legyen garantált üzemanyag-ellátókkal - a következő választásokig. Az exportőr országok számára pedig azt, hogy biztosak lehetnek, hogy ügyfeleik fenntartják olaj- és gázszükségletüket.

Ez a jelentés az energiabiztonságot övező félreértések négy konkrét veszélyére hívja fel a figyelmet:

Először is, az energiát már magának a fogalomnak a története és szerkezete is alkalmatlanná teszi annak elemzésére, hogy mi forog kockán azokban a sokféle kérdést érintő társadalmi konfliktusokban, mint a városi energiaszegénység Európában, a zárt helységben fával és egyéb biomasszával főzők rossz egészségi állapota, a palagáz közgazdasági vonatkozásai, és a tőzsdei „határidős olaj”-kereskedés.¹

Másodszor, az „energiabiztonság” fogalma gyakran összefonódik a „háborús logikával”, ami erőszakot, az emberi jogok megsértését és végezetül mindenki számára bizonytalanságot szül.

Harmadszor, számos kormány-hivatalnok és politikus kezei között az „energiabiztonság” gyakran összekapcsolódik a „nemzet-állam” logikájával. Akár a „nemzeti energia-függetlenség”-re, akár a „globális energia-egymásrautaltság”-ra helyezi a hangsúlyt, mindenképp meggátolja a háttérben rejlő kérdések megértését.

Végezetül, amikor az „energiabiztonság” az olcsó fosszilis üzemanyagok folyamatos, megbízható ellátására vonatkozik a jelenlegi korszak globális gyártási és agráripari „szabadpiaci” rendszerének kielégítésére, elvonja a figyelmet éppen annak a rendszernek az energiaszegénység és az energiától való megfosztottság kialakításában és még átfogóbban - ismét - a bizonytalanság előidézésében játszott szerepéről.

1.

Az „energia” a fizikából származó elvont fogalom. Nem tesz különbséget a fából, olajból, gázból, nukleáris anyagokból, zuhogó vízből vagy mozgó levegőből származó energia között. Figyelmen kívül hagyja a különböző csoportok energiaigénye céljának sokféleségét – főzés a család számára, repülőgép meghajtása áruk és emberek gyors szállításának érdekében, gyártási folyamatok, további többletmunka kipróbálására a dolgozókból – és az ezekhez köthető különféle politikai és gazdasági nehézségeket. Elfedi a különböző energiaforrások piacképessé tételének eltérő módjait és fokozatait és a különféle osztály-, faj-, „gender”- és nemzetpolitikákat, amelyek az egyes energiaforrásokat jellemzik. Az „energia” és az „energiaforrások” mérése önmagában nem segít annak eldöntésében, hogy milyen fajta és mennyi energia milyen célú felhasználása a fontosabb az emberi jövő szempontjából. Sőt, akár még útjában is állhat ennek.

2.

A kormányok az energiabiztonságot - és elsősorban az „olaj biztonságot” – egyre inkább katonai kérdésként kezelik. Például néhány sokkal több nagyobb háborúra és összetűzésre számítanak az elkövetkezendő harminc évben az „energiabiztonság” elérésének érdekében. Az Egyesült Államok (és néhány európai ország) - a jelenlegi iraki háború folytatása mellett - a hadiflottáját vonultatja fel világszerte, hogy az olaj a nemzetközi piacokra akadálytalanul eljuthasson, a potenciális blokkolási pontokra koncentrálva, mint amilyen a Hormuzi-szoros, Malacca, a Kína körüli

tengeri utak és, legújabban, a Nyugat-Afrika körüli olajtermelő vidékek.

Ezen felül számos olajkút, finomító és vezeték jelenleg erősen őrzött és militarizált körzet, ami súlyosbítja a társadalmi viszályt a kinyerési területeken. A Baku-Tbiliszi-Ceyhan olajvezeték – melyet az USA kényszerített ki valószínűleg azért, hogy Nyugat Európa olaj-hozzáférését biztosítsa egy a Perzsa-öblön vagy Iránon kívüli forráshoz – jól ábrázolja a problémát. A vezeték hét háborús körzeten keresztül vagy közelében halad, beleértve a grúziai Abbáziát és Dél-Oszétiát, valamint Törökország kurd területeit. Az Európai Unió 4,000 km hosszú Transz-Szahara vezeték terve, amely a Niger deltatorlatától algír export állomásokig szállítaná a gázt, számos fegyveres csoporttól kapott fenyegetést, még mielőtt az építkezés elkezdődött volna. Magát az energiát fegyverként kezelik, például, amikor Oroszország világossá teszi, hogy visszatárhathatja a gázszolgáltatást, amíg bizonyos, elvileg össze nem függő politikai vagy gazdasági célok nem teljesülnek. Ugyanezen az alapon, a behozatali országok a piac lezárásával fenyegethetik az exportőr országokat: ilyen fenyegetés teljesült az Iránt, Szudánt és Szíriát érintő szankciók esetén. Ezek egyáltalán nem növelik az átlagember „biztonságát”.

A háború, az erőszakos összetűzés és politikai fenyegetés mellett az „energiabiztonság” logikája a bizonytalanság egyéb formáit is előidézi. Például, a 400 milliárd dolláros bevétel, amelyet a Nigériai állam kapott 1960 óta, amiért segíti Európa „olajbiztonságát”, csak gyengítette az olajtermelő területeken élő helyi közösségeket, akik nagy része még mindig nem jut hozzá elektromos áramhoz vagy tiszta ivóvízhez, miközben el kell tűrniük az olajszivárgásból származó szennyezést, és belélegezniük a fojtogató gázfüstöt, amelyet illegálisan olyan mennyiségben égetnek, hogy a tüzeket még az úrból is lehet látni. Nigériához hasonlóan sok olajexportőr ország arra kapott bátorítást, hogy olajbevételeiken egyesült államokbeli és európai fegyverkereskedő vállalatoktól vásároljanak fegyvereket, felfegyverezve társadalmait és megsértve az emberi jogokat, ahelyett, hogy fenntartható jövőt biztosítanának népüknek. Amint két

külpolitikai elemző megjegyezte: „a Nyugat energiabiztonsága gyakran bizonytalanság a többiek számára”.² A fegyverkezés és az autoriter uralkodók támogatásának mellékhatásaként, amint az „arab tavasz” megmutatta, végül maga a nyugati olajellátmány is veszélyben lehet.

Ezen katonai fegyverarzenál célkeresztjében álló olaj – azonfelül, hogy létfontosságú és potenciálisan pótolhatatlan a légi, tengeri és közúti szállító rendszerek számára, amelyek aránytalan előnyben részesítik a gazdagabb világ érdekeit – nélkülözhetetlen a globális hatalmak szárazföldi, tengeri és légi haderői számára, ami csak fokozza a nyomást a készletek erőszakos megvédése irányában. Egyes vélekedések szerint az olaj először közel száz éve vált „nemzetbiztonsági” üggyé, amikor az Egyesült Királyság hadihajói átálltak a hazai termelésű walesi szén használatáról a Perzsa-öböl olajára; ma a Pentagon messze a legnagyobb egyedi olajfogyasztó az egész világon.

3.

Az „energiabiztonság” gyakran azonos értelmű a „nemzetállamom számára szükséges energia”-val. A kifejezést ebben az értelemben használva, bizonyos energiaimportőr országok olyan programokat hirdetnek, amelyek a „nemzeti energia-függetlenséget” vagy, még pontosabban „a közel-keleti olajtól” vagy „az orosz gáztól” való függetlenséget biztosítják. A legtöbb nagy iparosodott nemzet számára azonban ezek a törekvések jelenleg kivitelezhetetlen eszmények; „sikerük”, bármennyire valószínű is, további bizonytalanságot szülne. Például, ahhoz, hogy az Amerikai Egyesült Államok függetlenítse magát a szénhidrogén behozataltól a jelenlegi fogyasztási szintje mellett, az ország összes mezőgazdasági területét át kellene állítani agroüzemanyagok termelésére, ami az élelmiszer-ellátást és a vízkészletet veszélyeztetné – és még így is óriási szénhidrogén behozatalra szorulna az agroüzemanyagok előállításához szükséges trágyázáshoz és feldolgozáshoz.

Az energia esetében szinte minden ország a szomszédos országokkal és egyéb távoli

országokkal való együttműködéstől függ. Az energiafüggetlenség „egyszerűen képtelenség egy hálózatossodott világban, amely megköveteli a globális piachoz, tőkéhez és technológiához való hozzáférést, legyen szó nettó energia importőr vagy exportőr országról”.³ Az országok viselkedését tovább korlátozza a „kereskedelmi és pénzügyi kapcsolatok hálózata, amely összeköti gazdasági jólétüket más nemzetekével”.⁴

Európában, míg kevesen beszélnek komolyan a „nemzeti energia-függetlenségről” (kivéve talán egyesült királyságbeli, lengyel és norvég politikusokat), az Oroszországból érkező gáztól való függetlenedés érdekében történnek próbálkozások a földgáz-beszerzési források diverzifikációjára az „energiabiztonság” címszava alatt. Orosz szemszögből azonban az „energiabiztonság” azt jelenti, hogy el tudja látni európai vásárlóit gázzal, a nemzeti költségvetés számára legfontosabb bevételi forrásával – legfőképpen azért, mert az ország szó szerint össze van forrasztva vezetékek útján európai piacaival. Oroszország számára az „energiabiztonság” azt is jelenti, hogy megtartsa hozzáférést a türkmén gázhoz, részben saját fogyasztásra, részben az európai szerződések teljesítésére. Ezzel szemben a szárazfölddel körülvett Türkmenisztán „energiabiztonsága” középpontjában az áll, hogy melyik vezeték-útvonalat válassza. Ezen megfontolások rávilágítanak néhány olyan veszélyre, amely az „energiabiztonság” fogalmának politika célú felhasználásában rejlik.

4.

Végül az „energiabiztonság” sok energia-vitában úgy merül fel, mint „garantált olcsó ellátmány a világpiac számára”. Annak ellenére, hogy az Egyesült Államok kormányai és politikusai felváltva beszélnek az áhított „energia-függetlenség”-ről, a gyakorlatban – más iparosodott országok kormányaival együtt – leginkább ebben az értelemben tekintik végső célnak. Az USA közelmúltbeli közel-keleti katonai beavatkozásai, például nem annyira arról szóltak, hogy kizárólagosan saját használatra szerezzék meg az olajat – elvégre a régió az USA olajfogyasztásának kevesebb mint 11 százalékát biztosítja, és a szén, gáz

vagy uránium fogyasztása máshonnan megoldott –, hanem inkább a kőolaj szabad áramlását akarták biztosítani a nemzetközi olajpiacokon. Az USA úgy tekint a globális olajpiacokra, mint a legmegfelelőbb módja annak, hogy egyrészt megszerezze az olajat azon az áron, amelyen akarja, másrészt, hogy fenntartsa a kinyerés, gyártás és agráripari termelés rendszerét, melyből hasznot húz.

De ez a megközelítés figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy az energiának nem létezik - és nem is létezhet - ilyen idealizált „szabadpiaca”. Annak ellenére, hogy az energia közmű piacot sok európai ország liberalizálta (bár csak mostanában), a világ egyetlen országa sem kizárólag a világpiacról szerzi be energia ellátmányát. Manapság minden nyugati országban a piac és állam, köz- és magáncégek keveréke biztosítja az ellátmányt. Az olajexportőr országok többségében sem működnek teljesen a piacgazdaság elvei. Az állami kézben lévő nemzeti olajvállalatok fennhatósága alatt van a világ bizonyított olaj tartalékainak háromnegyede, míg a nemzetközi olajvállalatok kevesebb, mint 10 százalék felett rendelkeznek.

Az elmúlt néhány évtizedben inkább az OPEC-nek az Egyesült Államokhoz hasonló nagy behozatali fogyasztókkal kötött politikai alkui, semmint a „szabadpiac” határozta meg és rögzítette a termelési szinteket és árakat. Nem csoda, hogy az újkeletű olaj-vásárlók, mint például Kína és India kételkednek abban, hogy a nemzetközi piacok valóban ki fogják szolgálni energia-szükségleteiket, így igyekeznek más országokban kifejezetten erre a célra termelőüzemeket építeni, amelyek hozama vagy a nemzetközi piacot szolgálja, vagy, szükség esetén otthoni felhasználásra hazairányítható. Ráadásul a földgáz, fizikai jellemzőjénél fogva sohasem lehet egészében világpiaci árucikk. Anyagi tulajdonságai és a nagy távolságokon keresztüli szállításának fizikai kihívása – vagy még inkább képtelensége – a globális piaci ár helyett regionális piaci árakhoz vezetnek. 2011. júniusában például egymillió brit termikus egység (btu) az Egyesült Államokban kevesebb mint 5 dollárba került, míg az Egyesült Királyságban több mint 9 dollárba,

Kelet-Ázsiában pedig több mint 13 dollárba. Elképzelhető, hogy a cseppfolyós földgáz (LNG) megjelenése, beleértve a gázt nulla fok alatti hőmérsékleten tartó speciális szupertartályokban szállított palagázt, meg fogja változtatni a kialakult piaci dinamikát.

Még ha a lehetőségekhez mérten az olajpiac piacként működik is, nem feltétlenül biztosítja azt az energiát, amelyre az egyéneknek, közösségeknek, vagy akár országoknak igényük vagy szükségük van. Valójában mára „energia-bizonytalanságot” idézett elő, nem utolsósorban azért, mert a piacon az olaj a legmagasabb ajánlatot tevőt illeti. Ha egy ország vagy egyén nem engedheti meg magának az árat, nem kapja meg; még a gazdagabb országok is – akár az USA – tapasztalnak olajársokkot. Hasonlóképpen még a nettó olajexportőrnek számító Egyesült Királyságban is úgy felszöktek a hazai olajárak, mint a világon bárhol máshol. Ráadásul a közmű piacok nem biztosítanak „különféle forrásokat, infrastruktúrát vagy raktározási irányelveket, amelyek növelni tudják a szolgáltatás biztonságát”⁵, legfőképp amikor az olaj- és a vele összefüggésben álló piacokat uraló pénzügyi szektor túlnyomó többségben hatalmas, rövidtávú megtérülésekre koncentrál.

Mindezen - és még számos más - okok miatt az „energiabiztonság” vezérelte szakpolitikák nagyon kis valószínűséggel szolgálnak bárkinek is akár „energiával” akár „biztonsággal”, sokkal inkább éppen ellenkezőleg. Amennyiben a kevesek egyéni rövidtávú gyarapodása fölé helyezük a társadalom biztonságát és a túlélést mindenki számára, és a mai megrögzött szén-, olaj- és gáz-függőségünk mögött észrevesszük a mély politikai, gazdasági, társadalmi - és ráadásul pszichológiai - beágyazódást, bölcs dolog lenne elkezdenünk megváltoztatni az élelmiszerek, épületek, árucikkek termelésének, előállításának és szállításának módszereit, hogy mi magunk hogyan élünk és szervezzük a megélhetésünket, társadalmainkat és gazdaságunkat világszerte. Az éghajlatváltozás és a fosszilis üzemanyagok helyzetének realitása azonnali politikai elköteleződést és intézkedéseket kíván: hosszútávú befektetési programokat kell

indítani az új, nem fosszilis üzemanyagú szállítási, mezőgazdasági és fogyasztói megközelítés kialakítása érdekében, legfőképpen északon, továbbá olyan programokat, amelyek az állami támogatást a fosszilis üzemanyagok és az atomenergia helyett olyan, már létező kezdeményezésekre irányítanák, amelyek az alacsony szénfelhasználású életmód védelmén vagy kialakításán fáradoznak. Stratégiaileg fontos tömegmozgalmak küzdenek a víz, elektromosság, egészségügyi szolgáltatások és a fosszilis üzemanyagok árucikké válása ellen, támogatják a földbirtoklás jogát, munkaügyi- és adóreformot, alternatív közlekedési módokat, az élelmiszer-önrendelkezési mozgalmakat, valamint a pénzügyi szektor közösségi felügyeletét, továbbá küzdenek a militarizmus, az ökológiai rasszizmus és az új nyersanyag-kitermelési módszerek ellen.

Hivatkozások::

¹ A „határidős olaj” kereskedés két fél között létrejött szerződés bizonyos mennyiségű olaj szállításáról; a teljesítés megtörténhet fizikailag – az olaj valós leszállítása esetén – vagy pénzügyileg, vagyis a szerződéses ár és a piaci „azonnali” ár közötti különbség pénzbeli elszámolásával.

² Stokes, Doug és Sam Raphael, *Global Energy Security and American Hegemony*, [Globális energiabiztonság és Amerika hegemoniája], The John Hopkins University Press, Baltimore, USA, 2010, p.216.

³ Pascual, Carlos és Evie Zambetakis, “The Geopolitics of Energy: From Security to Survival” [Az energia geopolitikája: A biztonságtól a túlélésig] in Carlos Pascual és Jonathan Elkind (szerk.), *Energy Security: Economics, Politics, Strategies, and Implications*, [Energiabiztonság: gazdaság, politika, stratégiák és következmények] Brookings Institution Press, Washington, DC, 2010, p.32.

⁴ Jaffe, Amy Myers és Ronald Soligo, “Energy security: The Russian connection” [Energiabiztonság: az orosz kapcsolat] in Moran, Daniel és James A. Russell, *Energy Security and Global Politics: The militarization of resource management* [Energiabiztonság és globális politika: az erőforrás-gazdálkodás militarizálódása], Routledge, London, 2009, p.113.

⁵ Shaffer, Brenda *Energy Politics* [Energiapolitika], University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2009, pp.2-3.

Impresszum

Energy Security For What? For Whom?

Kutatás és szerzők: The Corner House: Nicholas Hildyard, Larry Lohmann and Sarah Sexton.

Kiadta: The Corner House, együttműködésben a következő szervezetekkel: Hnutí DUHA–Föld Barátai Csehország, Közép-Kelet-európai Bankfigyelő Hálózat, Les Amis de la Terre–Föld Barátai Franciaország, Campagna per la riforma della Banca Mondiale és urgewald e.V.

A magyar összefoglalót kiadja a Magyar Természetvédők Szövetsége (1091 Budapest, Üllői u. 91/b., www.mtvsz.hu). Fordította: Kovács Kinga
Felelős kiadó: Farkas István
Megjelenését az Európai Unió EuropeAid programja támogatta. Az anyag nem feltétlen tükrözi a támogató álláspontját, azért a The Corner House felel.

